

Saša Brajović, *Njegošovo veliko putovanje: Meditacije o vizuelnoj kulturi Italije*, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2015. (Tonko Maroević)

Veliko djelo i više nego zanimljiv lik pjesnika i vladike Petra Petrovića Njegoša odavno su predmet sustavnih istraživanja i tumačenja. Filološki i filozofski, politički i povijesno, stilski i motivski, Njegošev je opus u tančine analiziran i iz raznih rakursa čitan, tako da razvijena njegošologija zauzima već čitave biblioteke studija i knjiga. Opravdano je naglasak stavljen na etičke i humanističke aspekte, na regionalne i univerzalne sastojke, na kreativne i misaone domete, tako da je značajni pisac, državnik i crkveni dostojanstvenik intelektualno osvjetljen s raznih strana.

Nećemo kazati da je Njegošev odnos prema europskoj kulturi i umjetnosti ostao sasvim zanemaren, nećemo previdjeti brojne prinosne posvećene komparativnim istraživanjima i duhovnim paralelizmima, ali nijedno djelo dosad nije bilo tako metodično posvećeno razmatranju Njegoševih relacija i spoznaja o univerzalnoj baštini kao što je to knjiga Saše Brajović. Njezin dvodijelni naslov upućuje na dva problemska područja. „Njegošovo veliko putovanje” govori o pjesnikovoj spremnosti i pripremljenosti da se poduhvati svojevrsnoga duhovnog (i fizičkog) hodočašća u – geteovski rečeno – „zemlju gdje limun cvate”, dok „Meditacije o vizuelnoj kulturi Italije” svjedoče o piščevim – eksplicitnim i implicitnim reakcijama na pojedine spomenike i cjelovite ambijente susjednoga poluotoka.

Poznavajući u potpunosti Njegoševe raznolike spise i prateći golemu stručnu literaturu što se odnosi na umjetnine i urbane sredine talijanskih strana (na njihovu prošlost i sadašnje stanje), spisateljica ove knjige sklapa zanimljiv kolaž i interpretira pjesnikova ushićenja i nadahnuća viđenim djelima i prizorima. Ponajprije, služeći se dragocjenim navodom iz Njegoševa pisma prijatelju Dimitriju Vladislavljeviću (upućena u Trst), ispisuje svojevrsnu poetiku putovanja: „Ko ne putuje taj ne živi, taj ne znade što je svijet, što je svijetska mješavina. Svijet je knjiga otvorena u kojoj treba učiti što je svijet.” Dakle, autorova perspektiva podrazumijeva otvorenost prema drugomu i drugačijemu, pogotovo prema onome što čovjek obogaćuje i, takoreći, dublje očovječuje. Njegoš nema dvoj-

be o blagotvornom utjecaju atmosfere i podneblja u koji se upućuje: „Da, zbilja, lijepa Italija. Nad njom se blagoslovljeno, lijepo i blagodatno nebo širi i smije.”

Saša Brajović podsjeća kako su sva Njegoševa putovanja u svijet išla prvo preko Jadrana, do Trsta, tangencijalno dodirujući i Veneciju. Poslovni razlozi su ga vodili potom u Beč i Rusiju, ali i tokom takvih usmjerenja nije mogao ostati neosjetljiv na čar viđenoga i doživljenoga, što posvjedočuju razni tekstovi. Ali duže putovanje, krajem 1850. i početkom 1851. godine, potaknuto istodobno i traženjem što ugodnije klime za oboljelo tijelo i slijeđenjem estetskih pobuda i potrebe uvećavanja znanja za duhovnu okrijepu, doista ima i karakter „Veliko putovanja” (tzv. *Grand Tour*), što ga sustavno poduzimahu brojni europski „turisti” (otuda i ime), uglavnom bogati predstavnici viših društvenih slojeva i naglašenih intelektualnih ambicija. Kao uzori i modeli takvih hodočašćenja u Italiju nametnuli su se likovi Byrona i Goethea, vrhunskih europskih autoriteta u svojim jezičnim (ali i u inojezičnim) područjima.

Njegoš, dakako, nema potrebu imitirati navedene primjere (osim toga, on i sam već pripada sredozemnoj, a ne srednjeeuropskoj, kulturnoj matrici), ali usporedba se ipak nameće (to više što Njegoš poznaje njihova djela). Štoviše, ma koliko god se vladika povremeno skrivao, oblačeći se u „građansku” odjeću, često je i u inozemnim sredinama prepoznat i komentiran. A jedan firentinski list čak ga ovako opisuje: „Bije puškom kao Bajron, pravi lako stihove kao Bajron, ljuti Italiju kao Bajron, sumoran je kao Bajron.” I po recepciji, znači, ulazi u kontekst *Grand Toura*.

Saša Brajović je skrupulozno proučila naznake iz Njegoševe „Bilježnice”, podatke o Njegoševoj biblioteci i spoznaje o tada suvremenim putopisnim (bedekerskim, čičeronskim, eruditskim, kompilatorskim) djelima, kako bi ustanovila izvore piščevih znanja i informacija. Počam od „Putovanja mladog Anaharzisa po Grčkoj” (iz kojega je teksta pisac dobio također platonističke i novopitagorejske spoznaje), preko spisa Čertkova i Greča, Falconettija i Valeryja, pa do, najutjecajnijega, Wahlenova „Novog rječnika”, dobili smo konture Njegoševe prijeputne formativne orijentacije.

Mnogo značajnije, međutim, praćenje je Njegoševih stvarnih zanimanja i konkretnih putnih doživljaja. Doznat ćemo tako da je on empatijski posjećivao Vergilijev i Tassov grob (uzimajući pri tom skromne suvenire, s pravom sljedbenika idealnih predaka), te da je u firentinskoj crkvi Santa Croce (nacionalnom Panteonu) meditirao pred Machiavellijevim i Alfierijevim spomenicima i pred Danteovim kenotafom. A susret s grobom slikara Rafaela u rimskom Panteonu navodi spisateljicu na metodičnu i primjerenu analizu Njegoševa odnosa prema tom velikom umjetniku, svojevrsnom tvorcu estetskog ideala, nadzemaljske ljepote. Pred Rafaelovom slikom „Preobraženje” Njegoš je sjedio pola sata u dubokoj kontemplaciji, prepoznavajući u njoj svjetlosne impulse ili čak borbu svjetla i tame,

što će biti leitmotiv njegove „Luče mikrokozma” (inače „metafizičkog putopisa”, prema definiciji Saše Brajović).

Ne možemo – i ne trebamo – u recenziji iscrpiti sve teme i motive bogate i poticajne problematike tretirane u knjizi. Možemo dodati kako je Njegošev rimski boravak protekao u pohodu na sve značajnije crkve, palače i ruševine, zahvaljujući i papinoj dozvoli i pratnji dubrovačkog franjevca Čurčije. Možemo istaknuti njegovo uspinjanje na kupolu crkve sv. Petra, gdje 1. I. 1851. ispisuje pjesmu panteističkog, kozmičkog zanosa. Možemo zabilježiti njegovo ruinstičko nadahnuće, kao komponentu tada popularne estetike pitoresknog, estetike sublimnoga.

Boravak u Napulju bio je pak najduži, uvjetovan zdravstvenim potrebama: „što sam bliži ekvatoru, to mi je sve prijatniji vazduh (Njegoš u pismu Karadžiću)”. Četiri zimska i proljetna mjeseca prošla su u brojnim posjetama i primanjima (posebno ljudi iz naših krajeva i ruske kolonije), a bitan je susret s Ljubomirom Nenadovićem, koji je u svojim „Pismima iz Italije” ostavio najčvršća i najpotpunija svjedočanstva o Njegoševu stanju i ponašanju. Naš se pjesnik penje i na Vezuv (istina, u nosiljci), a u dva navrata ide u Pompeje, gdje će biti prisutan otkrivanju jedne kuće (njemu u čast) i gdje će spjevati elegičnu pjesmu „Polazak Pompeja”. Njegoševa luminiistička opsesija (uostalom, i prosvjetiteljska tendencija) prepoznat će se već u početnim stihovima: „Dogore li zraka svjetla na brijegu vječne noći”. Napulj i Kampanija, kao *locus amoenus*, udovoljavaju i klasicističkim zahtjevima i romantičarskom senzibilitetu, te savršeno zaokružuju motiviku *Grand Toura*.

Knjiga Saše Brajović predstavlja primjerenu dopunu Njegoševa kreativnog profila i eruditske spreme, a ujedno nudi prinos općoj kulturnoj povijesti iz perspektive naizgledne margine (civilizacijskog ruba). Skrupulozna u povijesnim referencama i literarnim citatima, pouzdana u interpretaciji i valorizaciji tretirane građe (potpomognuta dobrim izborom starih, gotovo Njegoševu putu suvremenih, fotografija razmatranih spomenika), knjiga „Njegoševo veliko putovanje” s „Meditacijama o vizuelnoj kulturi Italije” nudi nam priliku da u duhu putujemo i sami s pjesnikom (i njegovim svojevrsnim Vergilijem ili Eckermannom, Nenadovićem), kako utabanim stazama tako i zavodljivim stramputicama poetske evokacije „dugim trajanjem” posvećenoga prostora Italije kao snažnoga sredozeznog ishodišta i temelja.